

RESTAURAREA UNUI COLȚAR SĂSESC DIN SECOLUL AL XVIII-LEA

Gabriela NEGOESCU

Repere istorice

În Transilvania, conviețuirile culturale interetnice sunt mai vizibile decât oriunde pe teritoriul României. Sutele de ani de istorie comună a românilor, sașilor și maghiarilor au condus la realizarea unui areal cultural specific, caracterizat printr-un înalt nivel de organizare socială, economică și culturală.

Influența pregnantă a culturii săsești poate fi simțită și astăzi pe teritoriul Transilvaniei. Moștenirea lăsată nu se rezumă doar la o parte de natură arhitectonică, ci la tot ceea ce a făcut ca această populație să se dezvolte, să evolueze, să creeze. Așadar, evoluția a venit de la cele mai mici și uzuale obiecte din gospodărie până la înalte și masive construcții (locuințe sau biserici), iar toate acestea însumează tehnică, evoluție și creație de-a lungul timpului.

Localizare și context istoric

Secolul al XVIII-lea, în care influența barocului și rococoului european aduce și în Transilvania o dezvoltare importantă în creația meșteșugărească, poate fi definit ca fiind secolul în care pictura mobilierului săsesc atinge un nivel maxim de armonie și echilibru¹.

Prin asimilarea creativă a influențelor culturale apusene și orientale, care au circulat în spațiul transilvănean, s-a realizat aici desăvârșirea stilistică, cromatică și tehnică a mobilierului pictat. În multe centre de producție din Transilvania, mobilierul pictat se diferențiază prin specificul local. Simbolistica ornamentală a unor centre de producție ca: Sighișoara, Saschiz, Sibiu, Rupea, Cața, Drăușeni sau Brașov nu este lipsită de sens ci e purtătoarea unor simboluri și mesaje autentice².

Colțarul săsesc (*Eckschrank*) care e cunoscut la românii din Transilvania și sub denumirea de Cornurar, a fost inițial element al locuinței orășenești, semn și obiect de prestigiu social în locuință. Dulapul de colț era prezent și ca mobilier bisericesc în sacristiile bisericilor evanghelice, unde servea ca lăcaș pentru vasele liturgice, un indiciu în acest sens fiind capul de înger de pe coronament.

Începuturile acestui tip de dulap merg până în Evul Mediu târziu (secolul al XV-lea), cunoscând o înflorire în timpul Renașterii. Deși piesa prezentată este o lucrare mai târzie, ea tratează în construcție și chiar în ornamentală gustul renascentist. Ne-o mărturisește afinitatea pentru elementul arhitectural și structural în construcția mobilei, cum ar fi: coronamentul puternic traforat, structurarea ușii în câmpuri ornamentale dreptunghiulare după sistemul de construcție în cadru și tăblie. La structurarea arhitectonică contribuie și motivul ornamental reprezentând coloane lisene cu capiteli vegetale³.

Obiectul a fost lucrat din lemn de brad și are o formă pentagonală. Realizat manual cu elemente profilate și cornișă în partea superioară, forma colțarului este dată

¹ Butură, Valer, *Străvechi mărturii de civilizație românească*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1989, p. 333.

² dr. Sedler, Irmgard, *Mobilier pictat din sudul Transilvaniei*, În : Revista „Antichități”, 2007.

³ *Ibidem*.

tocmai de cele cinci laturi care îl alcătuiesc și poate fi împărțit în trei părți: interior, față, spate.

Motivele ornamentale întâlnite pe colțar

Culoarea se întâlnește pe toată suprafața frontală, de la elementele traforate până la baza elementelor profilate. Elementele decorative sunt pictate pe un fond marmorat.

Pe un fundal verde închis, pe cele două laterale sunt pictate două coloane având socluri și capitele de culoare roșcată.

Cele două casete de pe ușă au fost împodobite cu două compoziții. În cea de sus se întâlnește o vază cu flori, în cea de jos este pictat un mic peisaj simplu, reprezentând o biserică cu trei turle încadrată de doi copaci.

Elementele traforate aplicate în partea superioară sunt decorate central cu un motiv decorativ antropomorf și două inițiale „M.E.”. Pe cele două elemente laterale mici întâlnim 2 motive decorative sub formă de scoică specifice rococoului⁴.

Starea de conservare a piesei înainte de restaurare

Din punct de vedere al stării de conservare piesa prezintă degradări multiple, începând de la nivelul structurii din lemn și până la degradarea straturilor de culoare.

La nivelul suportului și structurii din lemn constatăm degradări ca:

- fisuri, crăpături, desprinderi de elemente componente, fragilizarea lemnului în partea inferioară cât și porțiuni lipsă;
- multiple fisuri longitudinale, îndeosebi pe dosul ușii, provocate de cuiele de lemn care au fost folosite pentru prinderea registrului de pe față sau cauzate de uscarea lemnului;
- zgârieturi, lovituri, zone de eroziune pe suprafața lemnului;
- lipsa unei șipci profilate în partea inferioară a piesei;
- degradări de natură biologică, însemnând un atac de insecte xilofage, vizibil la baza colțarului;
- în interior piesa este foarte murdară, cu pânze de păianjen, precum și cu urme de natură diversă; găuri și rupturi ale suportului (două dintre aceste găuri ne sugerează faptul că obiectul era prins în perete cu ajutorul a două cuie mari din lemn).

La nivelul stratului pictural se observă degradări ca:

- murdărie aderentă pe toată suprafața, pete, zone de uzură funcțională, cât și murdărie grasă în partea din față a obiectului (datorate utilizării);
- pe ușă, în cele două casete se observă suprafețe în care pictura se exfoliază și se desprinde la simpla atingere, având aspect solzos. Degradările au survenit în urma pierderii aderenței culorii, a fenomenului de pierdere a proprietăților adezive și coezive a lianților;
- desprinderi ale stratului pictural, cât și aspectul solzos al stratului de culoare este întâlnit și la elementele profilate din zona inferioară și superioară, aici suprafața pictată fiind uscată, îmbătrânită, aglutinată, cu aspect fisurat;
- tot aici se mai întâlnesc desprinderi de pictură datorate mănuirii necorespunzătoare și unor lovituri.

Investigații științifice

Conform buletinului de analiză biologică nr. 402/30.10.2007, colțarul a fost confecționat din panouri de lemn de brad (*Abies-alba*), debitate tangențial, având din loc în loc noduri cu un diametru cuprins între 1-1,3 cm. Lemnul prezintă atac inactiv,

⁴ Butură, Valer, *op.cit.*, p.334.

insular, de insecte xilofage -*Xestobium rufovillosum*, *Anobium punctatum*-, pe picioarele colțarului, determinând fragilizarea lemnului.

Conform buletinului de analiză chimică nr. 241/2008 privind determinarea compoziției stratului pictural rezultă următoarele:

- grundul identificat este pe baza de ipsos ($\text{CaSO}_4 \cdot 2\text{H}_2\text{O}$) în amestec cu clei animal;
- pigmentii identificați sunt: alb de plumb (carbonat bazic de plumb, $\text{Pb}(\text{CO}_3)$ - $\text{Pb}(\text{OH})_2$), roșu cinabru (sulfură mercurică, HgS), albastru ultra marin (sulfo silicat complex de sodiu și aluminiu), auripigment (sulfură arsenică, As_2S_3). Liantul stratului de culoare este de natură proteică;
- vernis pe bază de rășină naturală, probabil colofoniu, cu cantități însemnate de murdărie superficială.

Teste efectuate:

Pentru curățirea chimică a stratului pictural am efectuat următoarele teste:

- combinații de solvenți conform rețetelor standard de curățire (soluțiile 1-6 după școala rusească) - aceste soluții nu au reușit să ducă la îndepărtarea murdăriei aderente;
- alcool izopropilic pentru înlăturarea depunerilor grase de fum - nici acest compus chimic nu a dus la îndepărtarea depunerilor;
- soluție de curățare compusă din apă 70%, alcool etilic 25%, detergent neionic 2-3% și picături de amoniac - cu această soluție am aplicat comprese pe elementele traforate, ducând la înlăturarea murdăriei aderente;
- testul cu soluție de salivă artificială nu au dus la niciun rezultat.

Ținând cont de testele prezentate anterior și de acțiunea pe care acestea au avut-o asupra depunerilor de murdărie aderentă și a colofoniului îmbătrânit și înnegrit, am realizat o combinație de substanțe, compusă din alcool izopropanol 65%, apă 20% și amoniac 15%, la care am adăugat ca agent lubrefiant 1-2% detergent neionic C2000. Cu această soluție am reușit să îndeprtez atât murdăria cât și verniul îmbătrânit.

Operații de restaurare efectuate

Realizarea operațiilor de restaurare a fost o sarcină importantă, având în vedere vechimea și valoarea istorică a piesei, încercând permanent să protejez substanța originală a piesei și să efectuez operațiile de restaurare foarte exact și precis.

Consolidarea profilactică a stratului pictural s-a realizat cu foiță japoneză care s-a aplicat pe stratul pictural cu o soluție caldută de clei de iepure, cu ajutorul unei pensule moi, aplicarea soluției făcându-se totdeauna din centrul foitei spre extremități.

Dezinsecția și consolidarea structurală a suportului din lemn s-a realizat prin injectare cu seringă în majoritatea găurilor de zbor cu Per-xil 10, iar pentru stabilizarea și consolidarea lemnului am folosit Paraloid B72 dizolvat în acetonă.

Consolidarea mecanică a structurii colțarului s-a realizat prin fixarea elementelor lipsă (baghietă profilată și cepuri din lemn etc.), cu materiale de aceeași esență, prin încleierea și presarea acestora pe suportul original folosindu-se clei de oase cald în proporție de 20-30%.

Curățirea mecanică și chimică a suportului a fost realizată cu perii moi, pensule cu păr natural, bisturie, chiurete dentare etc., iar curățirea chimică am realizat-o cu o soluție având la bază apă, alcool, detergent neionic (C2000) și amoniac, în proporții diferite, în funcție de zonele cu depuneri aderente de murdărie.

Curățirea și tratarea elementelor metalice a fost realizată mecanic, cu bisturiul și perii de sârmă, iar în final, tratamentul chimic cu complexon 10% a condus la neutralizarea și îndepărtarea oxizilor metalici.

Consolidarea structurală a picturii și îndepărtarea foiței japoneze. Înaintea îndepărtării foiței japoneze am urmărit consolidarea locală a stratului pictural prin călcare cu ajutorul spatulei electronice încălzite la 65-70°C prin folie de melinex. În urma operației de consolidare a stratului pictural am îndepărtat foița japoneză cu ajutorul tampoanelor de vată umezite, iar surplusul de apă l-am îndepărtat cu tampoane de vată uscată.

Chituirea lacunelor

Chituirea s-a realizat cu chit pe bază de praf de cretă de munte, apă și clei de pește în proporție de 8-10% pe suprafețele lacunare ale stratului de culoare precum și pe elementele noi adăugate. Chitul s-a aplicat cald, cu ajutorul pensulei, iar după uscare chitul a fost șlefuit la nivelul suprafeței stratului pictural. Șlefuirea s-a realizat cu ajutorul dopului de plută umezit, iar îndepărtarea surplusului de chit s-a realizat prin mișcări circulare.

Curățirea suprafeței pictate

Curățirea suprafețelor pictate s-a realizat cu amestecuri de solvenți, conform testelor. Curățirea s-a realizat pe suprafețe mici, bine delimitate, cu ajutorul tampoanelor de vată, a compreselor și a instrumentelor specifice (bisturiu, chiureta etc.).

Pentru curățirea suprafețelor pictate, prezentând murdărie ancrasată și verni înnegrit (colofoniu), a fost nevoie de aplicarea unor comprese cu soluții de curățare cu rolul de a înmuia și disloca straturile de murdărie și de verni degradat.

Utilizarea unei game largi de pigmenți, așa cum reiese din buletinul de investigații chimice, precum și vechimea și valoarea piesei, a determinat o grijă deosebită în operația de curățare a suprafeței pictate, aceasta realizându-se în etape succesive, pentru a nu afecta în nici un fel stratul original de culoare.

Integrarea cromatică

Integrarea cromatica s-a realizat pe zonele chituite și șlefuite, utilizând coloranți pe bază de apă. Tehnica de aplicare a colorantului a fost în concordanță cu suprafața pictată originală, precum și în context de uzura funcțională a stratului de culoare. Astfel s-a folosit tehnica de aplicare „tratteggio” (în linii), pe direcția tușelor de culoare originală, iar tehnica de aplicare «rittoco» (în puncte) în zonele în care pictura prezenta uzură funcțională.

Completările la structura suportului din lemn au fost integrate cu coloranți pe bază de apă, aplicați în lungul fibrei lemnului în tehnica „tratteggio”. S-a încercat utilizarea unor nuanțe cât mai apropiate de lemnul original, îmbătrânit al piesei.

Vernisarea suprafețelor pictate și hidrofugarea suprafețelor nepictate

Vernisarea suprafeței pictate s-a realizat cu un verni pe bază de rășină naturală-Damar - dizolvat în terebentină. Operația s-a realizat cu o pensulă specială de vernisare, acoperind întreaga suprafață pictată, prin mișcări energice, în două straturi la interval de 24 de ore.

Hidrofugarea am realizat-o cu soluție de ceară de albine dizolvată în petrol, în proporție de 20%. Soluția a fost aplicată cu pensula, în 2 straturi pe suprafața de lemn nepictat și un singur strat pe suprafața pictată. După uscare, piesa a fost lustruită cu o cârpă moale de molton.

THE RESTORATION OF A SAXON CORNER CUPBOARD FROM THE 18TH CENTURY

1. Historical background

In Transylvania the hundreds of years of common history of Romanians, Saxons, and Hungarians led to a specific cultural background that has as main feature a high level of cultural and economical establishment. In the 18th century the influence of the European Baroque and Rococo caused also in Transylvania the development of the handicrafts and the furniture painting reaches a maximum level of harmony and equilibrium.

The Saxon corner cupboard (Eckschrauk) known under the name of „Cornurar” (in Romanian) was first used in urban residences for arranging the liturgical vessels.

2. Description, conservation and restoration works

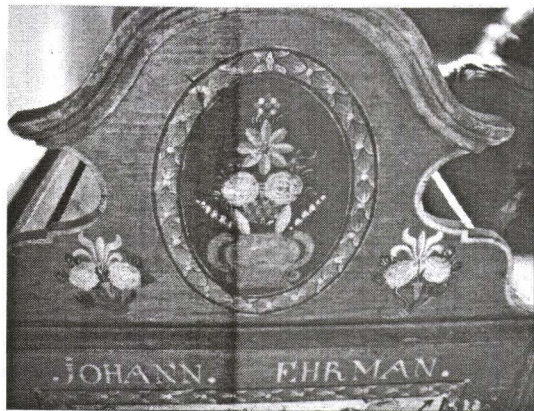
The corner cupboard is made of fir wood, has pentagonal shape, being decorated with fretwork elements. It is painted with architectonic and floral motifs on a marble-like background. The object had degraded structure and painting.

The scientific investigations emphasized the attack of xylophagous insects that led to the degradation of the wooden structure. The gound and the pigment used were also identified and the tests also conducted to the establishment of the optimum solvent combination necessary cleaning the structure and the painting.

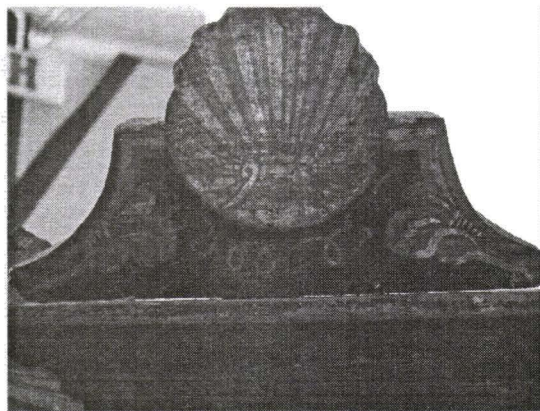
The restoration works consisted in: preventive care of the painting, disinsection and also the consolidation of the wooden structure, the cleaning and the treatment of the metallic elements, the consolidation and cleaning of the painting, the chromatic integration and the varnishing of the painted surfaces.

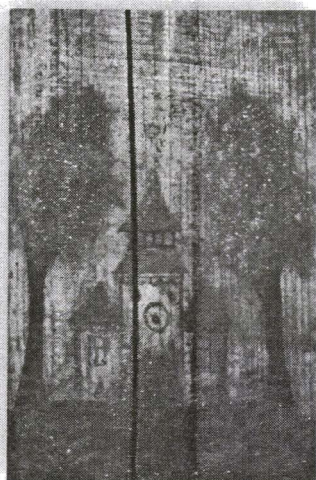
Piesa după restaurare

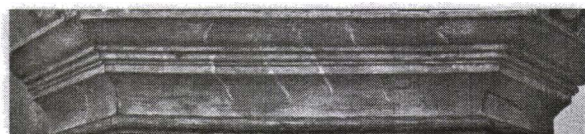
Element traforat în stil baroc

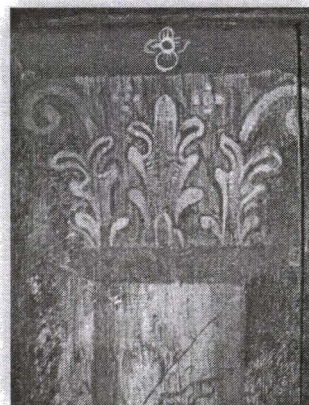
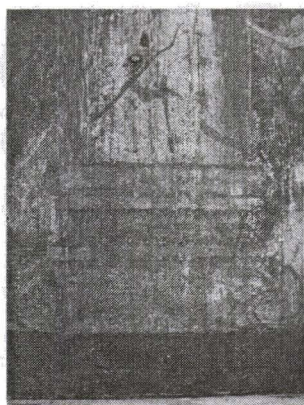
Scoica – motiv ornamental în stil rococo

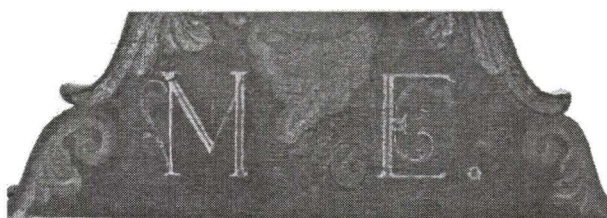
*Elemente decorative
- peisaj citadin medieval*

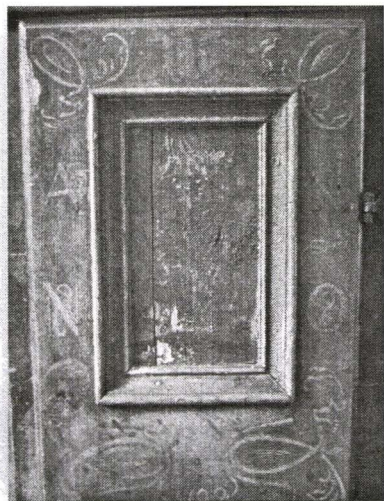
Detaliu coronament

Detalii coloană – soclu și capitel

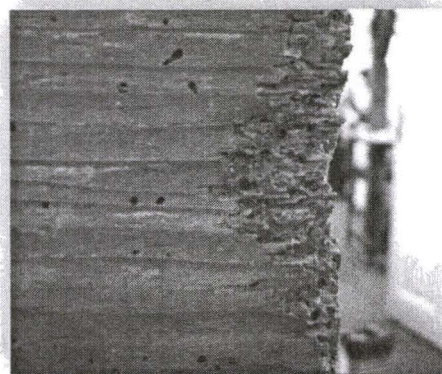
Detaliu inițiale

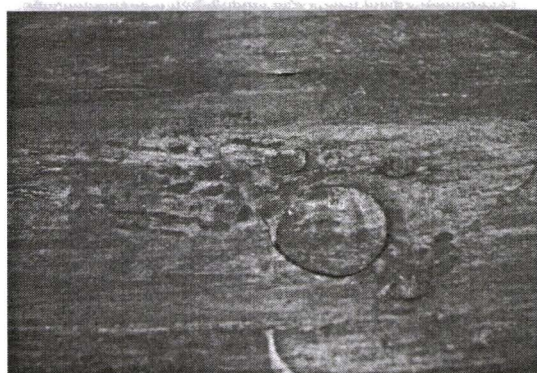
Structurarea ușii în câmpuri ornamentale dreptunghiulare după sistemul de construcție în cadru și tăblie

Detaliu - lipsă baghetă profilată

Detaliu degradare

Detaliu - murdărie aderentă

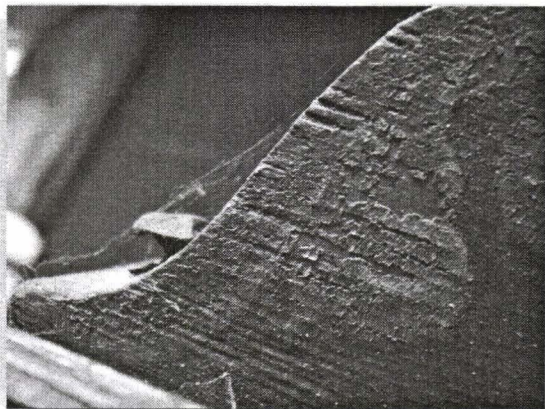
Detaliu - degradare suport interior - aspectul lemnului este îmbătrânit, pătat, având culoarea maroniu închis

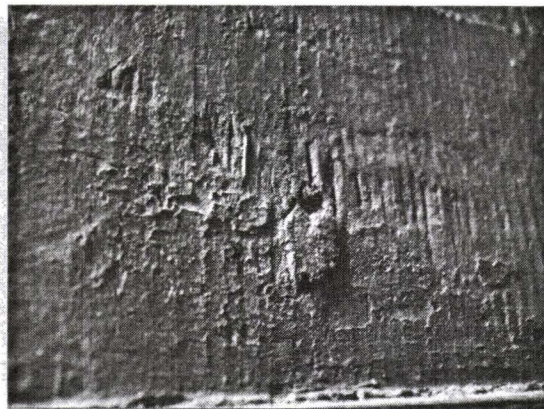
Detaliu - desprindere strat pictural aspect solzos

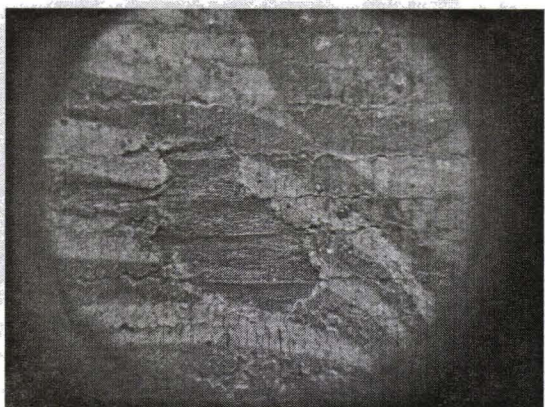
Detaliu - lacune ale stratului pictural

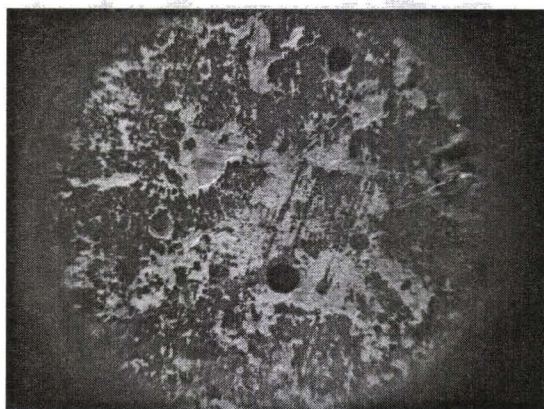
*Detaliu element traforat
- desprindere strat pictural*

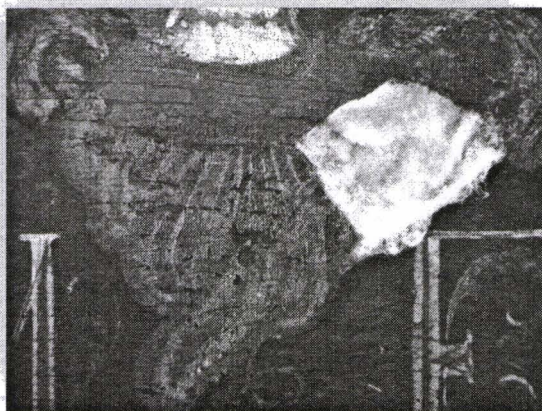

Detaliu – aspect fisurat al stratului pictural

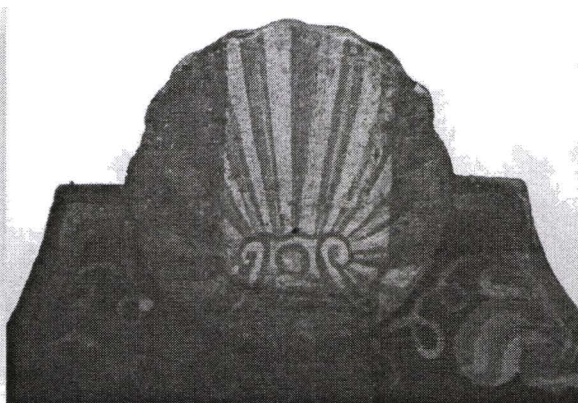

*Detalii ale degradărilor stratului pictural
(vedere prin lupă)*

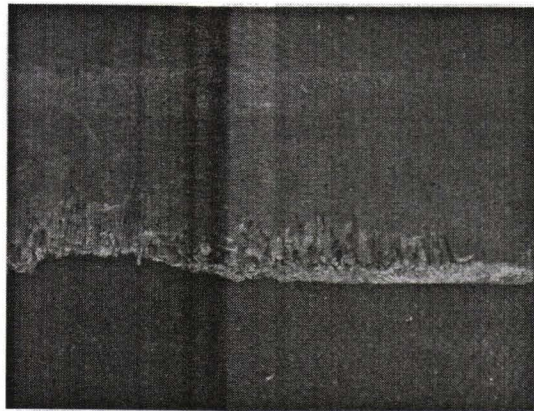

Teste de curățire cu soluție compusă din apă 70%, alcool etilic 25%, detergent neionic 2-3% și picături de amoniac. Aplicarea compreselor

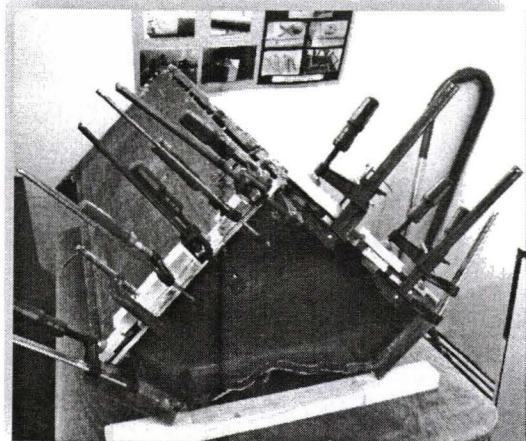

Teste de curățire

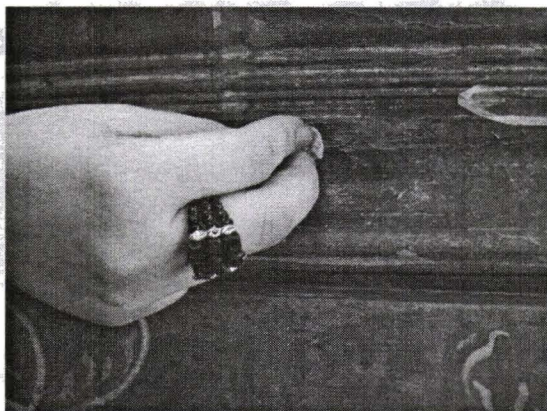

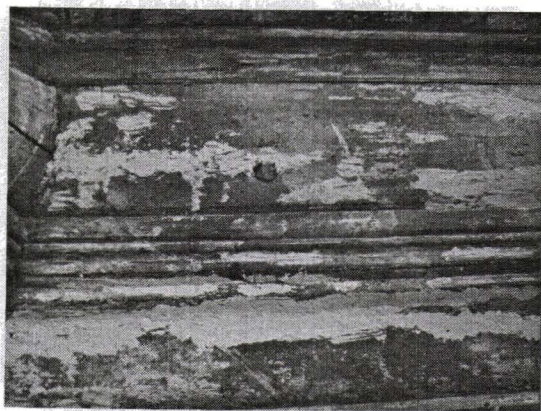
Detalii privind consolidarea lemnului

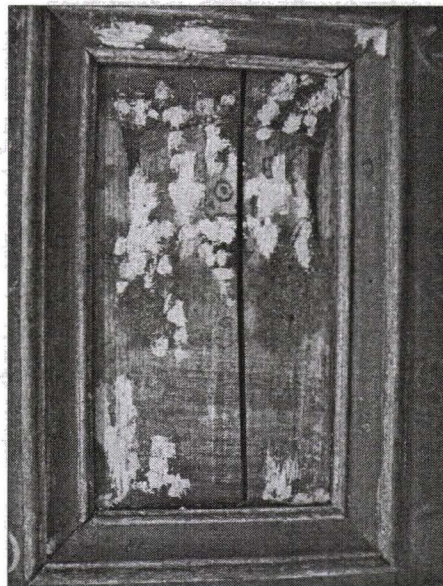
Consolidarea mecanică

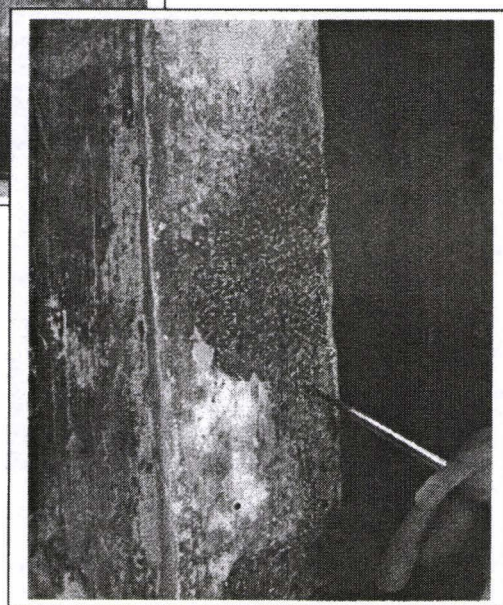
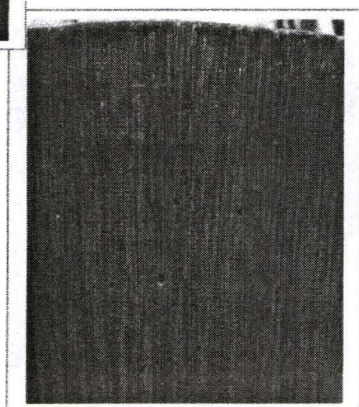
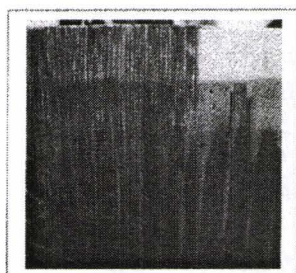
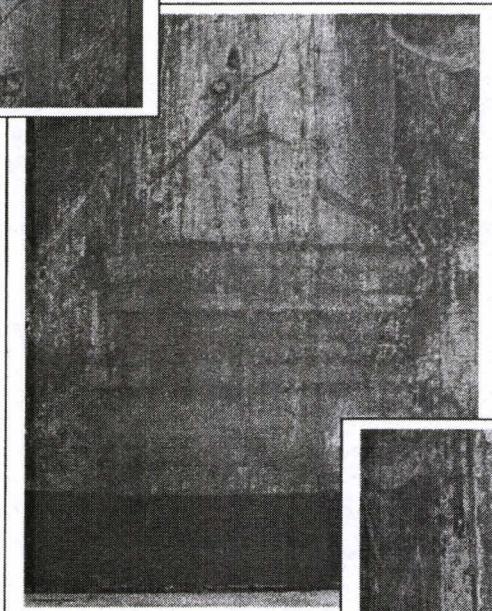
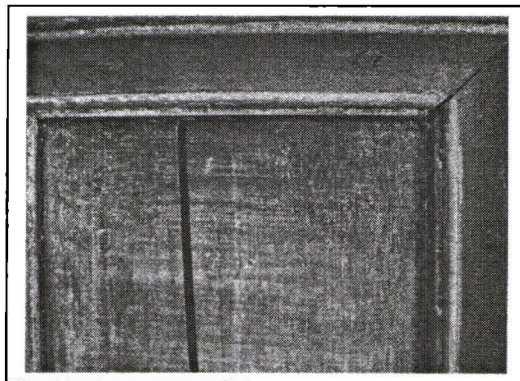

Detaliu îndepărtare foiță japoneză

Detalii - chituire lacune

Detalii integrare cormatică

Vernisarea piesei